

Can Fargas

DADES DE LA INTERVENCIÓ

Ubicació

Avinguda de Frederic Rahola, 2-8

Districte

Horta-Guinardó

Nom singular

Can Fargas

Dates

3 novembre – 30 gener de 2015

Intervenció en curs

Codi

116/14

Motiu

Rehabilitació i reforma de l'edifici

Promotor/Propietari

BIM/SA / Ajuntament de Barcelona

Empresa d'arqueologia

ATICS, SL. Gestió i difusió del patrimoni arqueològic i històric

Direcció tècnica

Vanesa Triay Olives

Conservadors

restauradors

Montserrat Soriano Presumido (Gamarra & García, conservació i restauració, SL)

Aixecament de

planimetria, digitalització de plànols i fotografia

Vanesa Triay Olives

Cronologia: Finals del segle XI – segle XIX.

Paraules clau: Torre feudal. Pintura mural medieval. Masia.

Els treballs arqueològics que s'han portat a terme a la masia de Can Fargas en el decurs del 2014 són la continuació de les intervencions que es van realitzar l'any 2009 amb l'objectiu de documentar la masia, tant des del punt de vista històric com arqueològic, com a treballs previs al projecte de rehabilitació de la finca.

L'empresa Veclus, SL va fer un exhaustiu estudi històric de l'edifici, tant de documentació com d'obertura de cales parietals en diversos murs de la finca. Aquest estudi va permetre establir una seqüència cronocultural de la masia de Can Fargas des de finals del segle XI, amb la construcció de la torre de defensa romànica, fins avui, i les diverses transformacions i reformes que va patir la masia al llarg del temps (CABALLÉ, GONZÀLEZ, 2009).

A finals del mateix 2009 es portà a terme una intervenció arqueològica dirigida per Jordi Serra. En aquest cas, els treballs arqueològics es van concentrar en la documentació del subsòl de la masia. En total, es van obrir dinou cales que van permetre localitzar elements constructius

relacionats amb l'evolució històrica del mas des del seu origen a finals del segle XI (amb la documentació de sitges a l'interior de la torre), estructures muràries vinculades al procés de formació de la masia fortificada al segle XIII, així com diverses estructures relacionades amb la producció del vi que es porta a terme en aquesta finca des del segle XVIII (SERRA, 2010b: 56-59).

En aquesta fase, els treballs realitzats s'han centrat en l'àmbit de la torre medieval pròpiament dita. Les tasques portades a terme en aquest espai han consistit en el control de repicatges dels murs de l'estructura defensiva, tant interiors com exteriors, amb la finalitat de poder recollir la màxima informació possible sobre l'estructuració interna de la torre, així com l'evolució que ha patit aquesta torre en el transcurs del temps.

Planta inferior

A la planta inferior, els murs de la torre romànica tenen una amplada d'1 m i configuren un espai interior de 20 m². Les plantes inferiors de les torres de defensa eren espais destinats al magatzem de queviures; en el cas de Can Fargas, en el decurs de la intervenció arqueològica del

Vista interior de la planta baixa de la torre romànica.

2009 es van poder documentar dues sitges de la fase inicial de la torre.

Cal destacar que els murs de la planta inferior de la torre medieval, tant en l'àmbit interior com en la zona externa, estan força afectats per les contínues reformes que ha patit la masia des d'època moderna, sobretot en el sector sud-oest, on es devia localitzar l'espai industrial vinculat amb la producció del vi. En el decurs del control de repicatges dels paraments s'han documentat un seguit d'obertures en els murs de la torre de cronologies i funcionalitats diverses. Alguns d'aquests elements ja foren localitzats durant les tasques prèvies a aquesta intervenció, i d'altres s'han pogut documentar amb aquests darrers treballs.

De la fase més antiga de la torre, de finals del segle XI-XII, s'han localitzat alguns dels forats realitzats per aixecar la bastida en el moment de la seva construcció. També s'ha localitzat una obertura d'una finestra per a l'entrada de llum situada en la zona alta del mur occidental, ubicada a uns 4 m d'altura. Aquesta finestra està parcialment tallada i tapiada a l'extrem exterior per la volta de la sala annexa datada del segle XVII. Presenta restes de l'enlluït de finals del segle XVIII o principis del segle XIX, com també passa en altres obertures medievals reaprofitades amb altres finalitats en èpoques més recents.

Mur de tàpia que forma part del cos annex datat del segle XIII.

Pels treballs portats a terme anteriorment a la masia se sap de l'existència d'un mur de tàpia localitzat a l'estança contigua situada al nord de la torre. Aquest mur devia formar part d'un cos annex a la torre de defensa. El creixement al voltant de la torre és datat del segle XIII cap endavant. El mur documentat està construït amb una base de pedra i morter de calç amb sauló d'uns 0,70 m de potència, i la resta de l'estructura està feta amb tàpia, amb uns 4 m d'alçària conservats. S'han pogut documentar fins a cinc cossos de 0,80 m, cada un relacionat amb el procés d'encofrat.

La construcció d'aquest nou àmbit comportà l'obertura d'una porta a la zona occidental del mur nord de la torre, de manera que ambdós espais van quedar comunicats des de la mateixa planta inferior i es va facilitar, així, la circulació de les persones. La portaleda, tot i que estava força afectada per les ocupacions posteriors, encara conserva restes del morter original. Aquesta porta fou tapiada al segle XVII, quan es va construir un nou accés a l'interior de la torre. Aquest nou accés es devia situar al mur oriental i es va convertir en la zona d'entrada a aquest àmbit des de llavors fins a l'actualitat.

D'època contemporània és la volta de canó que cobreix la planta inferior, datada de mitjan segle XX. En aquest moment es va portar a terme una reforma important en el primer pis de la torre que va comportar el rebaix del nivell de circulació i la construcció de l'esmentada volta feta amb maons.

Finalment, es pot destacar la presència de cinc obertures més, localitzades en els murs nord, sud i oest. Per les característiques constructives que presenten, pot tractar-se de finestres de petites dimensions. Les dades de què es disposa fins al moment no permeten adscriure-les a cap context cronològic determinat.

Planta principal

A la planta principal, els murs que configuren la torre tenen una amplada de 0,80 m i l'espai interior de la torre amida uns 26 m². Es tracta de la zona on es concentren les espitlleres i la porta d'accés primigènia.

Aquest espai, ja des de l'origen, estava dividit per un arc de mig punt que el devia separar en dos espais. Aquests espais presenten dimensions i alçàries diferents; en el terç oriental, la coberta es troba a una cota de

4,40 m per sobre del nivell de circulació original de la torre, mentre que la segona coberta està ubicada a la zona occidental de l'estança i es localitza a una altura de 4,80 m. Els treballs de recerca que s'han portat a terme fins al moment apunten que ambdues voltes són coetànies a la construcció de la torre. Amb tot, cal destacar que s'està pendent de fer nous treballs en aquesta zona de la torre que podrien permetre acabar de determinar-ne les cronologies.

Cal destacar que en aquesta planta de la masia es localitza la zona residencial de la masia i, per tant, la més activa des del punt de vista de reformes i ampliacions. Així doncs, tenim que tant al primer pis de la torre com a la resta de la planta del mas, sobretot a partir del segle XVII, es duen a terme nombroses reformes que han comportat una alteració important de la fisonomia original.

L'estat en què trobem avui dia l'interior d'aquesta planta de la torre romànica es deu a les reformes que va patir aquest espai a mitjan segle XX (1955). Aquestes remodelacions van consistir a rebaixar el sòl existent —uns 0,80 m—, construir un fals sostre, arrebossar la part inferior dels murs amb morter i decorar-la amb paper pintat.

Encara que les reformes del segle XX van malmetre força la torre pel fet de rebaixar-se el nivell de circulació del pis principal, cal destacar que, amb la construcció dels falsos sostres, les zones de les voltes i les parts més altes dels murs van quedar més resguardades i no van ser alterades per les posteriors remodelacions que va patir aquest àmbit.

Fins al moment, les dades obtingudes en aquest sector són el resultat de l'obertura de

diverses cales en diferents punts del sostre i els murs. S'ha de fer esment, però, que no disposem d'una visió de conjunt dels paraments i que, per tant, podrien donar-se variacions en les conclusions plantejades fins al moment. Així doncs, s'ha pogut documentar una seqüència temporal de fins a tres nivells diferenciats de pintures: la més recent, de tonalitat blavosa, deu ser anterior al 1955 i es documenta en tota la meitat superior d'aquest primer pis de la torre. Per sota es documenta una pintura de color vermellós amb franges més fosques de color negre. Aquestes pintures s'han localitzat en totes les zones altes de l'estança intervinguda, així com en altres punts de la finca, com ara l'escala d'accés que puja des del pati pels murs exteriors de la masia. Aquest conjunt devia formar part de les pintures de la finca al segle XIX. La capa més antiga documentada és un possible enlluït de color beix o part d'una pintura mural de la qual només es té una visió parcial. Aquesta capa presenta una preparació de morter de sorra amb calç. Aquest enlluït només es localitza a la zona occidental de l'estança coincident amb l'espai delimitat per la volta més gran. Des del punt de vista cronològic, no es disposa de dades suficients per datar-lo amb precisió i només es pot afirmar que és anterior al segle XVII. En una de les cales realitzades en el mur occidental s'han documentat les restes d'un text fet a carbonet que fou escrit directament sobre l'enlluït beix. Fins al moment se'n desconeix l'extensió; tampoc no se'n pot precisar la cronologia ni se'n pot donar transcripció fins que no es faci el decapatge de les pintures que el cobreixen.

Des del punt de vista constructiu, els treballs realitzats en aquesta planta principal han permès acabar de documentar un seguit d'elements relacionats amb la torre i amb l'evolució històrica de la finca. La majoria d'elements ja foren detectats en el decurs de l'estudi històric esmentat anteriorment.

De la fase inicial de l'edificació s'ha localitzat la porta d'accés, alguns dels forats de les bastides de construcció dels murs i fins a un total de vuit espitlleres.

La porta d'accés a la torre era al mur nord, a uns 5 m per sobre del nivell del terreny geològic. Aquesta porta es conserva parcialment, en queden cinc dovelles i part dels dos muntants; també s'ha pogut documentar part del paviment de maons, possiblement relacionat amb les darreres fases d'ús. La

Interior de la torre a la planta primera.

Vista de l'exterior de la torre on es pot apreciar la tipologia constructiva dels paraments i les restes dels enlluïts a les cotes més altes dels murs.

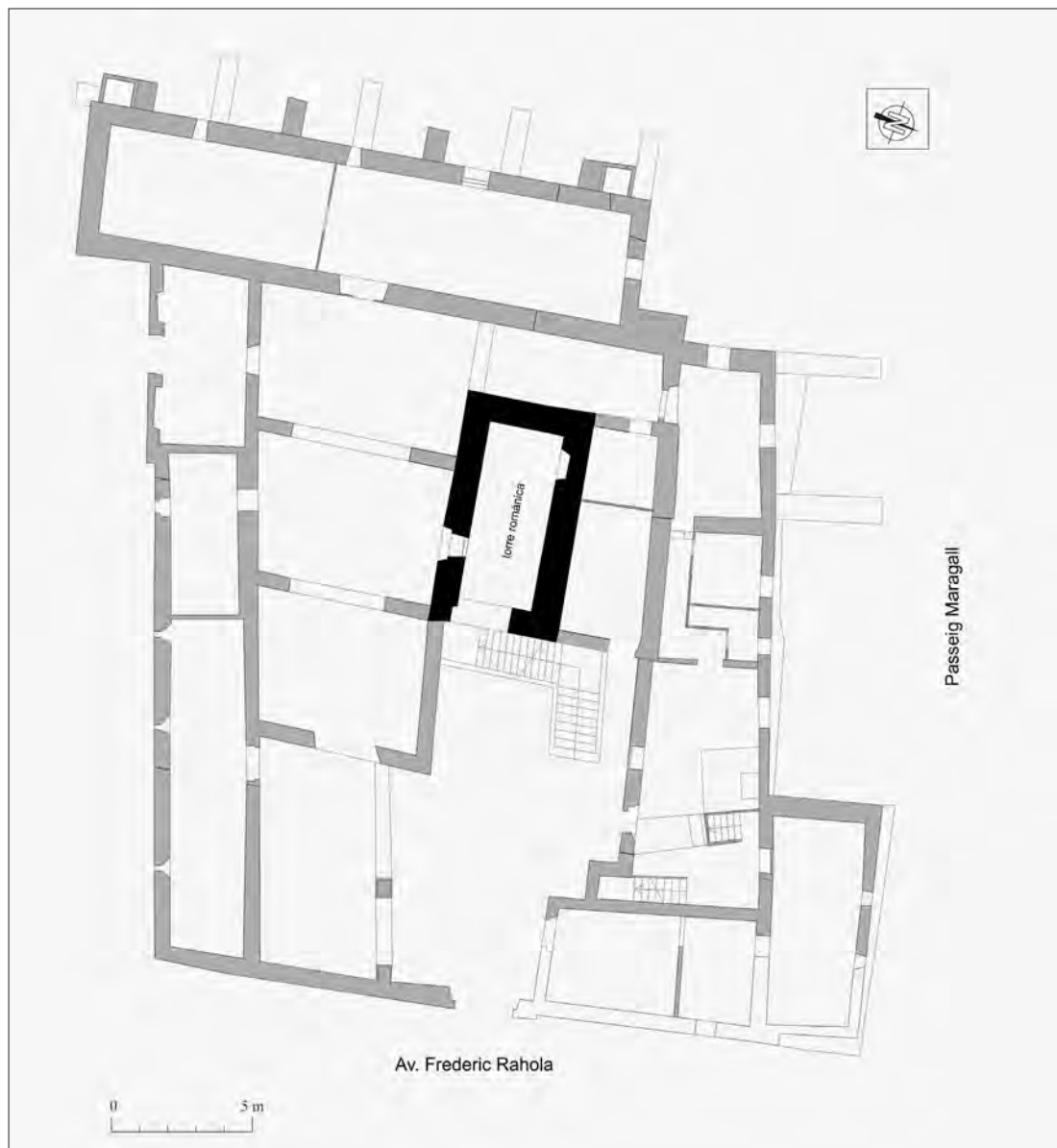
Vista de l'interior de la torre a la segona planta.

porta fou tapiada amb maons al segle XVII, en el decurs de les reformes que va patir la masia quan es construï l'escala d'accés al segon pis, fet que va motivar l'obertura d'una nova porta en el mateix mur septentrional.

Pel que respecta a les espitlleres, un cop la funcionalitat defensiva va quedar en desús, foren tapiades per l'extrem exterior amb pedres, maons i morter de sorra amb calç. L'espai interior restant està revestit amb argila i va ser reutilitzat per col·locar-hi objectes. Finalment, en una altra fase, van ser amortitzades definitivament amb fang i pedres de grans dimensions. Amb les dades de què es disposa actualment és molt complicat establir una seqüència cronològica precisa de l'evolució que han patit aquestes obertures. Cal destacar que únicament es va poder acabar de buidar l'espitllera més oriental del mur nord, que ja havia estat parcialment excavada en el procés de documentació de l'estudi històric. De l'interior es va poder recuperar un fragment de ceràmica del tipus blau amb reflex (segle XIV); per tant, amb aquesta única dada, no es pot determinar que aquestes obertures fossin tapiades al segle XIV o posteriorment. L'excavació de la darrera amortització de les espitlleres tampoc no ha aportat dades concloents que permetin determinar una

cronologia concreta. En cap dels casos no s'han pogut localitzar restes de ceràmica.

D'una fase posterior és la construcció de diverses finestres, que posteriorment van ser tapiades amb maons i morter de sorra amb calç i reconvertides en petits armariets amb l'interior decorat amb la mateixa pintura de tonalitat negra que es conserva a la volta (segle XIX). També es documenten dues portes en el mur sud i una tercera porta, en aquest cas al mur nord. Aquesta darrera porta encara està en ús i fou construïda al segle XVIII, en el moment en què es va tapiar la porta d'accés a la torre medieval i es va construir l'escala d'accés al pis superior. Precisar el moment de construcció de les portes i les finestres esmentades és complicat, ja que no s'han pogut obtenir dades que permetin acotar-les en un context cronològic. Recordem que en els treballs previs a la intervenció es treballà amb la hipòtesi que aquestes noves obertures responien a les reformes que va patir la masia al segle XVII i que, en aquest moment, l'àmbit de la torre esdevingué una zona de pas entre la zona del servei (al nord) i la senyorial (al sud). Actualment no hi ha dades suficients per poder corroborar o rebatre aquesta hipòtesi des d'un punt de vista arqueològic.

Planta general de la masia de Can Fargas.
Realització: BAMMP
Arquitectes i Associats

Finalment, ja al segle XIX, es va obrir una nova porta en el mur sud; possiblement, va ser en aquest moment quan es tapiaren les dues existents i també es modificà l'accés des del carrer al primer pis de la torre, obrint una portalada en el mur oriental. Al segle XX, quan es va rebaixar el nivell interior de la torre, també es va modificar la cota inferior d'aquesta porta.

Durant els treballs de repicatge també es van poder documentar, a les cares externes dels murs, els forats de les antigues bigues de la primera planta del mas, cosa que va permetre documentar les variacions que han patit els diferents forjats de la masia amb el pas del temps en aquesta zona i com

han anat variant les cotes de circulació en aquests espais.

Planta superior

A la planta superior de la torre és on s'han documentat les restes més ben conservades relacionades amb les fases més antigues d'ocupació. En aquesta planta, el control de repicatges dels paraments de la torre s'ha concentrat en els paraments exteriors dels murs, ja que, a l'interior, en el decurs de l'elaboració de l'estudi històric es van documentar un conjunt de pintures murals atribuïdes a una cronologia del segle XIII, moment en què l'estructura defensiva es va convertir en mas fortificat.¹ Aquestes remodelacions també van comportar l'aixecament dels murs primigenis. La segona gran reforma en aquest àmbit es va documentar

1. Per a informació més detallada sobre les restes documentades en el decurs de l'elaboració de l'estudi històric de la masia de Can Fargas, vegeu CABALLÉ, GONZÁLEZ, 2009.

al segle XVII, quan es van acabar d'aixecar els murs fins a la cota actual, es van obrir diverses finestres i es va construir una coberta de fusta amb encavallada de fusta i teules. Els paraments interiors presenten restes d'enlluïts posteriors a les pintures medievals, amb una cronologia dels segles XVII-XVIII.

Pel que respecta als paraments exteriors de la torre de Can Fargas, a l'altura de la planta superior, estan arrebossats amb un morter de sorra amb calç i presenten una capa de pintura de tonalitat grisosa, acabats relacionats amb les reformes del mas de finals del segle XVIII o principis del segle XIX. En alguns punts dels murs nord i oest encara resten fragments d'un enlluït que devia formar part de la torre en una fase anterior. Per les característiques que presenta, situat directament sobre la pedra de la torre, i per un morter de calç amb sauló similar als elements constructius més antics, es pot datar del voltant del segle XIII. Amb tot, cal remarcar que encara estem en les fases inicials de l'estudi; futures analítiques acabaran de concloure la seva adscripció cultural. De fet, serà en la fase d'execució del projecte de restauració quan es podrà acabar de definir l'estratigrafia dels diferents revestiments dels paraments de la torre i determinar la cronologia corresponent.

En aquestes cotes més elevades de la torre romànica es localitzen un seguit d'obertures que ja formen part de les reformes i les remodelacions que va patir l'edifici en èpoques més tardanes. En els murs nord i oest es documenten bàsicament els caps de les bigues de les cobertes de la finca del segle XVII. Les cobertes de la masia en aquesta època eren més baixes que en l'actualitat, de manera que en aquesta planta també s'evidencien les variacions de cotes en els diversos forjats i sostres. També d'aquest moment és la porta d'accés a la part alta de la torre (remodelada al segle XIX), quan es va anul·lar l'accés interior, des de la planta principal.

En aquesta planta, a banda del control de repicatges dels murs, també s'ha intervingut en el terra de l'interior de la torre, fet que ha permès obtenir dades molt interessants sobre la construcció de la torre a finals del segle XI i com aquesta torre va evolucionar durant l'època medieval.

En el moment d'iniciar la intervenció, el paviment de la planta era de maons, datat del segle XIX. La retirada dels maons va

deixar al descobert un nivell de runa d'uns 10 cm de potència, datat del segle XVII (ceràmica vidriada i blava catalana). Aquest nivell amortitzava tot l'espai oriental de la torre i cobria el coronament del mur situat damunt de l'arc de mig punt de la primera planta. Tal com ja passa al pis principal, la seva presència dividia l'espai en dos àmbits, localitzats a cotes diferents.

A la zona oriental, i amortitzats per un estrat datat de finals del segle XIII o principis del segle XIV, es van documentar fins a tres paviments de calç que s'han de relacionar amb les fases més antigues de la torre, entre finals del segle XI i el segle XIII. Per sota del més antic apareixen les pedres que conformen la volta. En relació amb aquests paviments s'han localitzat sis forats en els murs de la torre que devien funcionar com a desaigües.

A l'altra banda del mur, a la zona occidental, també s'han documentat tres nivells de circulació fets amb calç. Amb les dades obtingudes fins al moment, es pot determinar que dos d'aquests paviments són coetanis a les pintures murals, per la qual cosa se'ls pot atribuir una cronologia del segle XIII, i el més antic ja devia formar part dels nivells de la torre romànica.

Aquests treballs també han permès la localització de l'accés a la planta superior de la torre des del primer pis i la posterior tapiada amb maons, ja al segle XVII, quan es construï un nou accés des de la planta superior de la masia.

En aquest accés també s'han documentat restes d'un possible enlluït amb preparació de morter de calç amb sorra, el qual presenta característiques molt similars al ja esmentat en el primer pis. De moment no es disposa de dades per acabar d'acotar-lo cronològicament, ja que se n'està fent l'estudi, però es pot determinar que es devia trobar en una franja cronològica que devia anar del segle XIII al segle XVII. **Vanessa Triay Olives**

BIBLIOGRAFIA

CABALLÉ, F.; GONZÁLEZ, R. (2009). *Estudi històric-arquitectònic de la finca de Can Fargas situada en número 2-9 de l'avinguda de Frederic Rahola. Districte Horta-Guinardó de Barcelona*. Barcelona: Veclus, SL. [Inèdit].

SERRA MOLINOS, J. (2010a). *Informe de la intervenció arqueològica al passeig de Maragall, 383-389 / avinguda de Frederic Rahola, 2-8 / carrer de Peris i Mencheta, 1-3. Can Fargas. Barcelona, Barcelonès*. Centre de Documentació del Servei d'Arqueologia de Barcelona. [Inèdit].

SERRA MOLINOS, J. (2010b). «Can Fargas». *Anuari d'arqueologia i patrimoni de Barcelona 2009*, p. 56-59.